

Valorile etnografice ale Văii Homoroadelor

Zoltán Miklós

Introducere

Conferința anuală a restauratorilor organizată la Odorheiu Secuiesc are inclusă în program vizitarea unui obiectiv cultural de seamă dintr-o regiune anume. Cu aceste ocazii destinațiile primare sunt reprezentate de biserici sau clădiri declarate monumente istorice, însă satele secuiești au un farmec aparte, atrăgând atenția vizitatorilor prin condițiile tradiționale evidențiate. Structura specifică a așezărilor, omogenitatea arhitecturală caracteristică unor regiuni, totodată multitudinea de soluții individuale ce diferă de la sat la sat, desemnează imobilele rurale ca parte a patrimoniului construit. Casele de locuit, acareturile și porțile ridicate pe frontul străzii sunt toate amprente exacte ale modului de trai specific. Prin prisma evenimentelor din ultima jumătate de secol a devenit și mai evident faptul că imaginea de admirat al satului nu este eternă, ci a pășit în etapa celor mai intensive schimbări. Introducerea forțată a producției centralizate de stat, pe lângă desființarea proprietății private, a nimicit sistemul de valori, cutumele și organizarea seculară a satului secuiesc. Mai apoi desființarea cooperativelor agricole a dus la eliberarea unei forțe de muncă lipsită de potențial economic și de experiență de producție. Iar de aici a urmat doar un pas până la recesiunea sectorului agrar, care cu doar un deceniu în urmă reprezenta sursa existențială de bază și totodată prestigiu social. Viața de zi cu zi trăită sub semnul „modernității” și-a lăsat vizibil amprenta și pe viața comunităților mai restrânse. Schimbarea fondului material, cavalcada fațadelor, apariția unor forme de arhitectură străine locului ne atrag atenția asupra faptului că nu doar ocrotirea monumentelor istorice rămâne o problemă nerezolvată, ci și imaginea tradițională a satului, tipurile de casă specifice regionale, precum și interiorul necesită o atenție sporită, fiind obligatorie o consolidare a condițiilor la fața locului. Principiile creionate mai sus sunt de bază pentru instituția organizatoare. Noi credem că și cercul profesional al restauratorilor ar fi un mediu adecvat pentru conștientizarea valorilor locale.

O vizită în satele de pe văile Homoroadelor a reprezentat o parte din programul conferinței restauratorilor, ajunsă momentan la ediția a opta. În spiritul unei personalități de renume al acestor meleaguri – adică a lui Jánosfalvi Sándor István – am simțit obligația noastră, și totodată o necesitate, atragerea atenției publice asupra valorilor culturale ale regiunii: „*străduieștete să-ți cunoști locul natal sau unde trăiești – orișicum ar fi acesta – și*

fă această parte mai restrânsă a patriei tale cunoscută și altora”.¹ Momentul final al sesiunii științifice a constat într-o prezentare a valorilor etnografice de pe valea Homorodului Mic și cel al Homorodului Mare. Iar lucrarea de față – datorită spațiului alocat și cerințelor de gen – se rezumă doar la o prezentare sumară a culturii materiale ale acestei regiuni, considerată unitară din punct de vedere etnografic, punând un accent mai deosebit pe modul de folosire a resurselor, pe activitățile de producție, pe cele mai de seamă caracteristici ale patrimoniului construit, și nu în ultimul rând pe artă populară moștenită.

Ne referim la șirul de așezări – ca aparținând acestei regiuni – de pe teritoriul delimitat de Munții Harghitei de Sud, de partea nordică a Munților Perșani și de dealurile de pe extremitatea estică a Bazinului Odorheiului, răsfricate pe văile paralele ale Homorodului, acestea extinzându-se spre sud. Delimitarea acestei regiuni însă nu este deloc ușoară, deoarece din punctul de vedere al sistemului de ape ar putea fi incluse mai multe așezări din fostul Ocol Rupea, precum și două sate ale comunei Ulies, din Scaunul Odorhei. Urmărind omogenitatea socială și arhitecturală, satele situate de-a lungul Homorodului – în sensul mai restrâns al delimitării – sunt cele care reprezintă obiectul lucrării de față.

Această regiune naturală și etnografică diversificată se poate împărți în alte trei unități mai mici. Podișul dinaintea fațadei sudvestice a Harghitei Centrale – „*Havasalja*” – cuprinde două așezări: comuna Căpâlnița și localitatea Vlăhița, declarată oraș în anul 1968. *Homorodul Mic* este alcătuit din așezări de pe valea râului ca același nume, adică comunele Lueta, Merești și Ocland, ultimul însumând satele Crăciunel, Satu Nou și Ocland. *Homorodul Mare*, numit după râul având un curs paralel cu cel anterior, prezintă toate așezările întrunite sub numele comunei Mărtiniș: Aldea, Bădeni, Ghipeș, Comănești, Călugăreni, Sânpaul, Petreni, Chinușu, Locodeni, Rareș, Orășeni și bineînțeles Mărtiniș.

În zilele noastre regiunea văii Homoroadelor este considerată o regiune dezavantajată a Secuimii. Până nu demult condiția căilor de acces a făcut ca circulația să fie aproape imposibilă, iar lipsa căii ferate a îngreunat circulația mărfurilor. Condiția dezavantajată a regiunii este accentuată și de faptul că nu putem vorbi de existența întreprinderilor mari, iar în sectorul agrar încă se folo-

¹ Jánosfalvi Sándor István: Székelyhoni utazás a két Homoród mentén. Cluj, 1942.

sește foarte mult puterea umană și animală, motorizarea agriculturii fiind nesatisfăcătoare într-o regiune oricum de o productivitate slabă. Ca o consecință a tuturor factorilor amintiți, putem formula faptul că posibilitatea de susținere demografică a acestor sate este într-o continuă scădere, iar mai ales în comunitățile mai închise procesul de îmbătrânire este ireversibil. Ultimele șase decenii au adus o scădere drastică a populației în toate așezările regiunii. O analiză comparativă a datelor de la recensămintele din 1941 și 2002 creionează o tendință stupefiantă.² Scăderea demografică a comunităților depresive mai mici, situate la distanțe mai mari de la căile de acces majore, este de-a dreptul drastică. În intervalul de timp precizat se înregistrează o scădere de 78,89% la Călugăreni, de 71,63% la Ghipeș și de 68,36% la Locodeni.

În aceste circumstanțe nu este de mirare că străzi întregi – nelocuite – păstrează caractere arhitecturale din secolul al 19-lea, rămânând „tradiționale” tocmai datorită neputinței și a lipsei de potențial economic. Din punct de vedere metodologic o enumerare detaliată a fiecărei așezări în parte nu poate fi de prisos, pentru că ar rezulta o prezentare disproporționată. Iar țelul nostru este de a expune în corelație valorile culturale existente. Vom încerca să contracarăm pericolul generalizării, și în următoarele vom prezenta patrimoniul etnografic al văii Homoroadelor sub o grupare tematică.

Modul de trai

Sistemul de valori în cazul comunităților rurale secuiești a fost determinat de relația acestora față de muncă și față de pământ. Acest lucru nu a fost diferit nici în cazul regiunii de față. La sfârșitul secolului al 19-lea și începutul celui de-al 20-lea producerea materiei prime necesare pentru existență și prelucrarea acesteia avea loc în cadrul aceleiași unități de producție, adică se realiza în cadrul familiei. Cel mai important prestigiu social era moșia, pământul posedat, chiar dacă zona Homoroadelor era considerată o regiune agricolă de o productivitate scăzută. Condițiile naturale erau prielnice mai mult pentru creșterea animalelor și cultivarea plantelor furajere. În ciuda acestui fapt cea mai de seamă activitate productivă a fost cultivarea cerealelor, cu o dominare a cerealelor destinate panificației în preocuparea potențialului de producție.³ Desfășurarea relațiilor economice locale se prezintă diferențiat în cadrul acestei microregiuni. În satele mai sudice – Ocland, Satu Nou, Sânpaul, Petreni, Orășeni – erau condiții pentru supraproducție atât pentru legume, cât și pentru cereale. Potențialul scăzut de producție a satelor din nord – Căpâlnița, Merești, Lueta, Ghipeș, Călugăreni – însă generau o lipsă continuă de cereale. Productivitatea diferențiată din cadrul regiunii a susținut o continuă mi-

grare internă a forței de muncă. Satele din sud de obicei angajau argați și zileri din satele nordice, iar plata se limita în general la produse. Un fel de echilibru fragil era de constatat între cele două zone, ele satisfăcându-și nevoile într-un mod complementar. Regiunea săsească, producătoare masivă de cereale, nu era nicidecum o piață pentru excesul de produse din satele sudice, iar migrația forței de muncă din satele nordice se limitaseră pe zonele cât mai apropiate posibil.

Satele organizate pe autoaprovizionare de pe valea Homorodului nu se concentraseră doar pe producția de alimente și furaje. Comunitățile rurale tradiționale urmăreau și asigurarea uneltelor indispensabile gospodăriilor, precum și materiile prime pentru manufacturarea articolelor vestimentare. Dacă într-un sat anume orișicare materie primă se găsea din belșug, atunci prelucrarea acesteia – manufactura populară – putea declanșa producția în masă, iar satul devenea un centru specializat.

Una dintre cele mai utilizate materii prime era lemnul: reprezenta materialul de bază în cazul caselor de locuit, a acareturilor și a uneltelor. Satul Căpâlnița, situat pe Podișul Harghitei, avea păduri vaste de conifere, în schimb terenul agricol nu asigura satisfacerea necesităților familiilor locale. Documente datând din secolele 17–18. afirmă o îngrijire de calitate a pădurilor, produsele manufacturate fiind solicitate chiar și de curtea principelui Transilvaniei. Prin Gatelele ce valofricaseră debitul Homorodului Mic și al afluenților săi locuitorii, de-a lungul secolelor, s-au specializat pe producția de scânduri. Chiar înainte de naționalizare funcționau 38 de astfel de unități pe teritoriul satului Căpâlnița. Valorificarea scândurilor era atribuția negustorilor cu căruțe. De regulă aceștia porneau la drum primăvara și toamna, pentru a face rost pe de o parte de cereale destinate panificației, pe de altă parte de furajele necesare animalelor pe timpul iernii.⁴ În mod evident se practica comerțul de schimb. Exploatarea și prelucrarea lemnului se leagă mai ales de satul Căpâlnița, dar la un nivel mai redus și locuitorii satelor Lueta și Vlăhița se bazau pe un comerț de schimb valorificând scândura, datorită capacității reduse de producție agrară.

Satele din vale, cu o capacitate scăzută de producție, s-au specializat pe valorificarea produselor populare meșteșugărești. Corelarea numelui Merești cu meșteșugul ceramicii este justificată, deși producția de odinioară este dovedită doar de obiectele existente în muzee. Documentele din secolul al 17-lea și al 18-lea menționează ulcioare și oale mai mari, Herman Ottó scria în 1887 despre *canceu decorat*, iar Herepei János – referindu-se la inventare de la sfârșitul secolului al 19-lea – scria despre *ornamentică roșie și albastră pe farfurii albe*.⁵ Ceramica de Merești a ajuns de la obiectele fără smalt la arderea celor cu smalt, ornamentate cu flori, până când a dispărut total la sfârșitul

² Vezi Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (bază de date). Sursa: <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/transdb.htm>

³ Oláh Sándor: Csendes csatátér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949–1962). Miercurea Ciuc, 2001. pp. 35.

⁴ Molnár Kálmán: Adatok Kápolnásfalu népi erdőgazdálkodásához. In: Kardalus János (red.): *Népélet a Kis-Homoród mentén*. Vlăhița, 1998. pp. 80–95.

⁵ Vezi Kardalus János: A Homoródmási fazekasság. In: *Népélet a Kis-Homoród mentén*. Vlăhița, 1998. pp. 240–211.

secolului al 19-lea. Tradiția ceramicii a fost păstrată de către o mică întreprindere de țigle, însă și aceasta a căzut pradă naționalizării.

Exploatarea eficientă a materiilor prime din preajma satelor poate fi exemplificată prin arderea varului de-a lungul văii Homorodului. Locuitorii satelor Aldea, Comănești, Ocland, Crăciunel și Merești se ocupau cu arderea varului nu numai pentru propria-și folosință, dar și pentru comercializarea acestuia. În cazul unor familii arderea varului reprezenta principala sursă de existență, iar în extrasezonul agricol numărul celor implicați în această activitate a crescut considerabil. Similar cu valorificarea scândurei, varul a fost transportat de comercianții căruțași și schimbat pe cereale, urmând unități de proporționare bine definite. Regiunea săsească s-a dovedit a fi o piață majoră, dar de multe ori comercianții au fost nevoiți să colinde satele din Câmpia Transilaniei, precum și cele de pe valea Nirajului și al Târnavei.

Văile Homoroadelor erau bogate nu numai în calcar și sare, dar s-au dovedit a fi propice pentru exploatarea minereului de fier. În văile superioare, nordice al Homorodului Mic exploatarea minereului de fier se practica încă din vremuri istorice foarte timpurii. Despre repartizarea și producția de fier din Lueta există documente scrise din a doua parte a secolului al 16-lea.⁶ Tradiția locală consideră că prelucrarea fierului datează din vremea Principatului Transilvaniei. Unitatea de producție a avut o soartă cu multe peripecții, fiind caracterizată de o tehnologie cu o evoluție treptată și o creștere continuă a numărului de lucrători. Minerul exploatat a fost prelucrat pe loc, în cuptoarele și forjele construite. Ultima forjă care folosea puterea apei, o adevărată relicvie industrială, a fost construită în anul 1849 lângă Vlăhița, funcționând până la începutul anilor 1990. Industrializarea a adus cu sine posibilitatea exploatarea și prelucrării în masă, ceea ce a reprezentat și locuri de muncă de luat în seamă de către locuitorii satelor din împrejur (Călugăreni, Vlăhița, Lueta, Merești). Dar dezvoltarea industrială s-a dovedit a fi de un volum prea mare în relație cu cantitatea resurselor de minereu, astfel a rezultat o regresie lentă și șomaj considerabil.

Referitor la drumețiile sale de pe valea Homorodului Mare, Orbán Balázs sublinia faptul că cei din satul Bădeni „sunt vestiți pentru păturile lor frumos țesute, pe care ei le comercializează în regiuni îndepărtate”.⁷ Relațiile de producție întâlnite de el erau într-o permanentă schimbare, totuși confecționarea de covor și cergă a reprezentat preocuparea activă a multor familii din Bădeni la începutul secolului al 19-lea. Covoarele erau confecționate din blana animalelor, iar materia primă era asigurată de tăbăcari. Se foloseau totodată și resturile de lână, rezultând acoperiri și pături pentru călărit. Produsele mai pretențioase erau confecționate din lână: după țesut cerga era vopsită apoi

finisată în pive.⁸ Aceste produse ale manufacturii populare erau de regulă valorificate în piețe. Locuitorii au valorificat din plin târgurile din apropiere, totodată erau cunoscătorii și a piețelor din marile orașe. Produsele industriei de masă, precum și lipsa de materie primă au dus la regresivitatea șesutului de covoare și cerge. Până la mijlocul secolului al 19-lea a fost o ocupație ce era transmisă din generație în generație, fiind o sursă de venit majoră pentru numeroase familii, iar astăzi, chiar și pentru cei din Bădeni, țesutul constă doar în confecționarea covoarelor din cârpă.

Tendința spre o autosusținere totală includea și confecționarea proprie a vestimentației. Începând cu prima parte a secolului al 20-lea, prelucrarea fibrelor vegetale (inul, cânepa) a fost tot mai mult exclusă de către produsele industriale comercializate în târguri. Folosirea lânii ca materie primă a persistat mai mult în timp, deoarece postavul nu prea putea fi dispensabil în confecționarea îmbrăcămintelor mai groase. Spălarea, țesutul și toarcerea lânii era atribuția femeilor, în schimb dărcirea și presarea se făcea cu ajutorul pivelor, instalații ce funcționau cu puterea apei. Mai ales apele Homorodului Mic erau folosite pentru funcționarea gaterelor, moarelor și a pivelor. Aceste instalații ale manufacturii populare erau atât de numeroase în această regiune, încât înșiși proprietarii lor erau cei care căutau postavul în zona Trei Scaune, Ciuc și Gheorgheni, le transportau la pive și le retransportau la casa clientului. Cele mai multe pive pentru postav se regăseau la Lueta, atât de numeroase, încât chiar și Haáz Rezső a considerat unul dintre acestea ca fiind cea mai reprezentativă în vederea descrierii etnografice.⁹ În prima parte a secolului al 20-lea au existat nu mai puțin de 15 pive în valea de 8 km lungime dintre Vlăhița și Lueta, unele dintre ele fiind moștenite din generație în generație.

Pentru locuitorii regiunii prezentate prioritate avea întotdeauna agricultura și creșterea animalelor mari. Ocupațiile prezentate mai sus au fost prestate de marea majoritate a populației în anumite perioade ale anului (în extrasezonul agricol), iar unii însă, în raport cu competența individuală, s-au specializat pe o astfel de activitate, aceasta reprezentând sursa principală de venit. Pe lângă activitățile de producție prezentate au existat și multe alte meșteșuguri mai mici, care au servit doar necesitățile locale, dar regresivitatea modului de viață și a metodelor de producție tradiționale au dus la dispariția acestora. Și comunitățile din văile Homoroadelor au trăit cele mai mari schimbări la mijlocul secolului al 19-lea. Sectorul agrar dominat de proprietățile mai mici încetul cu încetul a ajuns sub supravegherea totală a statului. Într-o primă fază cooperativele sectorului socialist s-au format în valea Homorodului Mare. Până în primăvara anului 1962 toate tovărășiile agricole și toți gospodarii

⁶ Mihály János: A lövetei vaskőbányászat története. Odorheiu Secuiesc, 2008. pp. 9.

⁷ Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. Történelmi, régészeti, természetrajzi s népművészeti szempontból. 1868. CD-ROM.

⁸ Kardalus János: Maszokszőnyeg és gyapjúcserge készítése Bágyban. In: Cseke Péter – Halász József (red.): A Homoród füzes partján. Dolgozatok a Székelyföld és Szászöld határvidékéről. Miercurea Ciuc, 2000. pp. 219–224.

⁹ Vezsi Haáz Rezső: A székely ványoló. In: Udvarhelyszéki tanulmányok. Odorheiu Secuiesc, 1994. pp. 33–39.

au fost înrolați în cooperative agricole, astfel a fost finalizată colectivizarea regiunii.¹⁰

Cele patru decenii de agricultură sub forma colectivelor s-au petrecut și aici similar cu celelalte regiuni ale Transilvaniei. Dar izolarea relativă din punctul de vedere al căilor de acces și al economiei a dus la o migrație masivă, o condiție ce a provocat scăderea demografică drastică și îmbătrânirea populației, fapte menționate în introducerea acestei lucrări. Datorită unui hiatus tehnologic de o jumătate de secol nu s-a realizat o productivitate adecvată nici pe teritoriile înapoiate. În condiții similare însă și agricultura a devenit un traseu de nevoie, pentru mulți fiind singura sursă de venit.

Strategia de conductă existențială a comunităților rurale a fost influențată de mai mulți factori externi. Exemplul autoorganizării sociale ale satelor săsești ale Scaunului Rupea din vecinătate a fost de urmat pentru așezările secuiești din zona Homoroadelor. Putem vorbi despre o indiscutabilă și dovedită influență săsească nu numai în cazul stilului arhitectural, dar și gradul de organizare ale instituțiilor sociale se referă la exemple săsești. Trecând în revistă partitura obiceiurilor de sărbătoare de pe valea Homorodului, putem observa niște instituții sociale, care în tradiția populară maghiară din Transilvania apar evident de rar, iar în cazul satelor săsești se prezintă ca părți integrante ale structurii obiceiurilor. Concentrându-se pe influențele reciproce culturale dintre sași și maghiari, un studiu a lui Pozsony Ferenc exemplifică perfect acest proces, împreună cu schimbările apărute de-a lungul timpului.¹¹ În satele maghiare din zona Homoroadelor – ca și în satele vecine săsești – societățile feciorilor au avut un rol determinant în petrecerile, jocurile organizate în timpul iernii. Câteva evenimente din cadrul sărbătorilor de Crăciun la fel se pot explica prin interferențe culturale, precum petrecerile exclusiviste ale femeilor, care sunt foarte rare pe teritoriul graiului maghiar, însă la Petreni se organizează cu regularitate. Țintirea cocoșului, obicei legat de Paști sau Rusali, și-a pierdut caracterul comunitar – la Orășeni, Petreni, Sânpaul și Rareș – în trecutul apropiat. Și acest element cultural este un component marcant al tradițiilor populare ale vecinilor sași. Relațiile folclorice dintre sași și maghiari au fost facilitate de distanța mică în spațiu și de un mod de viață similar, bazat pe cultivarea pământului. Expatrierea forțată a sașilor, mai apoi emigrarea lor de bună voie au condus la „diminuarea” comunităților săsești, totodată la dispariția interferențelor culturale, care susțineau o diversitate atât de caracteristică locului.

Spațiul locuit

De-a lungul unui sejur în valea Homoroadelor caracteristica ce iese în evidență cel mai clar este stilul arhitec-

tural unitar. Cu excepția celor două așezări din regiunea „Havasalja”, unde se manifestă o tradiție arhitecturală secuiască, lanțul așezărilor de pe valea Homorodului Mic și Homorodului Mare expune în general o practică de construire care îmbină stilul secuiesc cu cel săsesc (*foto 1*). Caracterul diferit se manifestă mai puțin la nivelul schiței de bază a așezării, cât mai degrabă în folosința materialelor de construcții și în organizarea spațiului cu privire la aspectul public. Ulițele satelor urmăreau cu desăvârșire malul râurilor și al pâraurilor, iar de acolo urcau pe versanții din jur. Adaptându-se la mediul înconjurător, această regiune prezintă atât structuri de stradă paralele, cât și tipul satului concentric, îngrămădit și chiar tipul satului răsfrat. Nici măcar Vlăhița, așezare ridicată la rangul de oraș în anul 1968, nu reflectă o imagine urbană, ci păstrează prin apariție o imagine tipică rurală. În privința imobilelor de dimensiuni mari trebuie să amintim așezările Lueta și Ocland, ai căror clădiri ne amintesc de imaginea orașului de câmpie. Deci există diferențe evidente între unele așezări, dar se poate concluziona faptul că pe văile Homoroadelor sunt în general răspândite fațadele închise și imaginea străzilor aglomerate, precum și alterarea străzilor desenate de-a lungul râurilor și pâraurilor cu cele urcând pe versanții învecinați.

Dintre materialele de construcții lemnul avea într-o primă fază o importanță majoră, mai apoi fiind schimbat cu piatra. În zilele noastre Vlăhița, Căpâlnița și într-o mai mică măsură Lueta păstrează cu vigoare tradiția construcțiilor din grindă (*foto 2*). Pe văile celor două râuri, cu cât coborâm spre sud, cu atât mai mult imobilele satelor au fost ridicate sub influența arhitecturală săsească. Majoritatea edificiilor din piatră ale zilelor noastre au înlocuit cele ridicate din lemn în prima parte a secolului al 19-lea. Regiunea este bogată atât în piatră de construcție, cât și în var, astfel gospodarii mai înstăriți și-au construit nu numai casele, dar și șurele din piatră. Însă pentru familiile situate la periferia comunităților construcția din piatră a rămas doar un vis neîmplinit. Modelul de construcție al jelerilor din secolul al 19-lea este bine conservat de o casă cu două încăperi, cu streășină deschisă, casă plasată pe parcela unui colecționar din Sânpaul.¹²

Casa de locuit a fost ridicată de multe ori pe o parte a parcelei, streășina, cerdacul sau veranda fiind orientată spre sud. În funcție de dimensiunile parcelei se poate deosebi organizarea în cruce sau în paralel al acareturilor.¹³ Cea dintâi se folosește în cazul parcelelor înguste. Astfel casa de locuit este situată perpendicular cu strada, iar în spatele acesteia, închizând curte, se află șura, câteodată cu dimensiuni peste cele ale casei. Parcelele înguste, situate strâns una lângă alta, au rezultat o imagine a străzii foarte închisă, ce era și mai accentuată de porțile de piatră înalte, ajungând de la o casă la alta. Și această organizare a spațiului reflectă

¹⁰ Oláh op. cit. pp. 79.

¹¹ Pozsony Ferenc: Homoród menti magyar népszokások. In: Cseke Péter – Halász József (red.): A Homoród füzes partján. Dolgozatok a Székelyföld és Szászöld határvidékéről. Miercurea Ciuc, 2000. pp. 243–256.

¹² Vezi Miklós Zoltán: Egyéni törekvés – közösségi érdek. A homoródszentpáli tájház létrehozásának előmunkálatai. Örökségünk. An. I. Nr. 4. 2007. pp. 26–27.

¹³ Vezi Csiki Barna et al.: Népi építészet a Homoródot mentén. Sursa: <http://arch.eptort.bme.hu/29/29homorod.html>

influența săsească. În ulițele mai largi, formate din parcele mai extinse, această organizare în cruce nu mai este caracteristică. Casa era situată tot perpendicular cu strada, dar șura era ridicată față în față cu casa de locuit. Edificarea acareturilor a primit un accent deosebit, deoarece averea familiei consta în animale.¹⁴ În cazul organizării paralele a existat o prelungire a casei de locuit, alcătuită din bucătăria de vară, cuptor sau o altă clădire adiacentă.

Coborând dinspre așezările premontane spre sud, casele din lemn, atât de caracteristice Scaunului Odorhei, sunt tot mai retrase, lăsându-și locul pentru casele de piatră mai „săsești”. Varianta bazată pe tradiții arhitecturale legate de piatră prezintă deosebiri atât pe plan structural, cât și pe cel al schiței de bază. Mai rar apare și aici deschiderea streășinei spre interior, dar de cele mai multe ori aceasta este orientată spre exterior. Casele cu pivnițe prezintă cerdacuri din piatră de dimensiuni remarcabile, numite de asemenea streășină, sau poate verandă. Cerdacul niciodată nu se prezintă de-a lungul casei – ca și în cazul caselor din lemn –, ci de obicei este vorba de un element de construcție ce cuprinde scările și un antreu mai mic (foto 3). În cazul casei fără pivniță, în loc de streășină apare doar un acoperiș frontal, ridicat imediat deasupra intrării.¹⁵ Ornamentica cerdacului și a fațadei este asigurată de stâlpul strunjit și balustrada ferestruită. Un alt ornament reprezentativ al fațadei ar fi cel aplicat pe tencuială, despre răspândirea căreia s-a pronunțat și Malonyai Dezső: „maghiarii noștri au ajuns în posesia acestor ornamente deteriorate ale renașterii germanice și deformatate ale barocului prin vecinii lor sași, expropriându-le și combinându-le cu elemente maghiare autentice”.¹⁶ Aceste ornamente au fost produse în mare parte din mortar, și aplicate lângă sau între geamuri, pe timpanul casei, precum și stâlpii din piatră a porții și deasupra porților mici. Astfel de ornamente prezervate de la mijlocul secolului al 19-lea se prezintă prin figuri geometrice, motive florale, tulpini și frunziș, fiind completate de dați și texte despre persoana care a comandat edificarea. Ornamentele de tencuială treptat s-au restrâns doar la figurile geometrice, dispărând cu totul de pe timpanul caselor contruite în ultimii cincizeci de ani.¹⁷

Dintre factorii determinanți ai imaginii străzii porțile dobândesc o importanță sporită. Din punctul de vedere al edificării porților, regiunea prezentată se dovedește a fi o arie de interferență. Se găsesc aici laolaltă porți secuiești sculptate și porți specifice cu stâlpi de piatră. În cazul ambelor tipuri, elementele mobile ale porții sunt ornamentate, prezentând o serie de motive diversificate, făcute cu ferăstrăul. Chiar și suprafața porților din lemn

sunt ornamentate doar parțial, de regulă cu ornamente la margini, rozete, ba chiar mai mult, cel mai des se ridicau stâlpi simpli. Porți legate vechi ornamentate găsim la Ocland, Bădeni, Lueta, iar cu elemente simple la Mărtiniș și Chinușu. Cea mai veche poartă secuiască a regiunii, datată la 1809, se află și în zilele noastre la intrarea în casa parohială unitariană din Ocland. Cea mai veche poartă secuiască din Merești a fost ridicată în anul 1823, iar în prezent se poate vizita la secțiunea în aer liber a Muzeului Secuiesc din Miercurea Ciuc (foto 4). Cea din Călugăreni a fost sculptată cu un an mai devreme, iar conservarea ei se datorează faptului că în anii 1970 a fost transportată la Muzeul Molnár István din Cristuru Secuiesc. La Aldea, Mărtiniș și Sânpaul trebuie să accentuăm existența unui tip aparte: porțile legate vopsite, construite dintr-un singur bloc de piatră (foto 5). Cu excepția satelor premontane, domină porțile mari din piatră. Stâlpii robuști de piatră au fost ornamentate tot cu tencuială, iar o ornamentare mai accentuată a revenit elementelor mobile ale porții, ca urmare a muncii lemnarilor și tâmplarilor (foto 6).

Interioarele din satele văii Homoroadelor difereau în funcție de situația materială a familiilor. Totuși, trebuie să accentuăm un anumit aspect, și anume aspirația de a mobila casele de piatră, devenite dominante în secolul al 19-lea, cu mobilier vopsit. La influența cererii cât mai mari, aceste elemente de mobilier s-au produs în asemenea cantități și la asemenea nivel calitativ, încât această regiune a devenit un adevărat centru specializat al tâmplarilor vopsitori. Marea majoritate a acestor produse dovedesc munca unui singur membru, unui singur bărbat dintr-o familie anume. Din așezarea considerată cel mai vechi centru de tâmplari, adică Aldeni, au pornit la drum mai multe generații ale familiei de vopsitori Balázs, de activitatea cărora se leagă confecționarea mobilierului vopsit în toată regiunea prezentată, cu excepția Luetei.

Tâmplarul vopsitor Balázs Pál s-a născut în 1805 la Aldeni, iar fratele său, Balázs Mózes, cunoscut și ca manufacturier de orgă secui, în 1823. Fiul lui Balázs Pál, tânărul Pál s-a născut deja la Merești, deoarece familia s-a mutat acolo tocmai datorită cererii tot mai mari. Nu avem cunoștințe despre predecesorii lui Pál și Mózes, însă pieșele de mobilier dateate la 1801, 1810, respectiv 1826 dovedesc, că cineva a/au practicat această meserie la un nivel înalt. Această presupunere, conform căreia predecesorul celor doi frați ar fi fost vopsitor, este probabilă datorită operei foarte timpurie și măiestre a celor doi. Ei au avut o activitate foarte productivă începând cu anii 1830, practicând un stil elaborat al ornamenticii promovate de ei înșiși în regiunea Homoroadelor (foto 7).¹⁸

Balázs Mózes era un meșter călător, care a decorat mobilierul și bisericile din satele din jur. Odată cu mutarea fratelui său, Pál (în 1883) la Merești, această localitate a devenit centrul decorării pieselor de mobilier. Acesta, împreună cu fiul său, și-a desfășurat activitatea mai ales în localitate, astfel au decorat împreună

¹⁴ Vass Erika: Ház a Homoród mentéről a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. In: Barti Levente et al. (red.): Acta Siculica. Sfântu Gheorghe, 2007. pp. 561.

¹⁵ Csíki op.cit.

¹⁶ Malonyai Dezső: A magyar nép művészete. II. Budapest, 1909. pp. 174.

¹⁷ Vezi Kardalus János: Utcátér-díszítés a Homoródot mentén. Miercurea Ciuc, 2001.

¹⁸ Kardalus János: Székely festett bútorok. Budapest, 1995. pp. 19.

mobilierul a nu mai puțin de trei sute de gospodării. Cel care a continuat opera familiei Balázs a fost rotarul-tâmplar Felszegi András. Dar datorită faptului că a decedat relativ devreme, respectiv regresivii modei mobilierului vopsit, valoarea operei sale nu se poate compara cu lucrările familiei Balázs.¹⁹

Următorul centru al decorării mobilierului a fost Lueta, unde s-a format un stil aparte la începutul secolului al 19-lea. Importanța acesteia este dovedită și de continuitatea ei timp de mai bine de un secol. Și opera familiei Balázs și-a lăsat amprenta asupra așezării. Influența lor se poate măsura prin activitatea familiei Bencze, familie considerată aparținând valului secund al acestui meșteșug la Lueta. În final putem vorbi și de o a treia generație, reprezentat la începutul secolului al 20-lea prin tâmplarul proprietar de gater András András, cunoscut sub numele de Klára Bandi.²⁰

Din moștenirea prezervată a satelor de pe valea Homoroadelor, pe de o parte, arhitectura populară locală este cea mai reprezentativă, pe de altă parte mobilierul vopsit, păstrat ocazional la familiile locale, dar mai ales la muzeele locale sau în colecții private și publice, este o amprentă fidelă a culturii materiale de odinioară al acestei regiuni.

Cuvânt de încheiere

O mare parte din imobilele satelor de pe valea Homorodului Mare și a Homorodului Mic poate fi inclus pe drept în cadastrul patrimoniului construit. Chiar dacă nu mai putem vorbi de o imagine unitară a satului, străzi sau fragmente de străzi păstrează combinația dintre diversi-

tate și mentalitate tradițională, materializată într-un stil arhitectural popular. Aspirațiile orientate spre prezervarea acestui patrimoniu pot fi calificate drept adevărate atreprize culturale. O asemenea aspirație ar fi susținerea muzeului local din Lueta (*foto 8*), sau inaugurarea imobilului, cu un fruntar (probabil de amplasare secundară) din anul 1645, drept casă memorială în Merești. Sunt însă destule exemple contrare. Membrii conferinței au avut ocazia de a vedea personal cum forja, declarată monument istoric, din apropierea Vlăhiței a ajuns astăzi doar o ruină. Toate elementele din fier au ajuns la locul de colectare de fier vechi, acoperișul s-a înăbușit, structura de susținere din lemn s-a putrezit. Aceleași condiții ne așteaptă la Curia Pap din Sânpaul, și lista poate fi continuată cu casele particulare care se află într-o condiție critică. Suntem ferm convinși că în timpul vizitei noastre în această regiune, nu numai bisericile declarate monumente istorice au asigurat o experiență eminentă, ci și modul de viață a comunităților locale, respectiv cultura lor materială a meritat atenția vizitatorului.

Zoltán Miklós

Etnograf

Muzeul Haáz Rezső

535600 Odorheiu Secuiesc, str. Kossuth nr. 29.

Tel.: +40-266-218-375

E-mail: mikloszoli@yahoo.com

Traducere: Sándor Ilyés

TITLURILE FOTOGRAFIILOR

- Foto 1.* Fragment dintr-o uliță tradițională – Comănești (p. 9)
- Foto 2.* Case ridicate prin combinarea pietrei și a lemnului (grindei) – Lueta (p. 9)
- Foto 3.* Casă cu pivniță și verandă – Ghepiș (Fotograf: Domokos Levente) (p. 10)
- Foto 4.* Poartă secuiască din Merești, sculptată în anul 1832 – Muzeul Secuiesc din Miercurea Ciuc (p. 10)
- Foto 5.* Poartă cu stâlpi de piatră, vopsită – Sânpaul (p. 11)
- Foto 6.* Poartă monumentală din cărămidă, caracteristică văii Homoroadelor – Mărtiniș (Fotograf: Domokos Levente) (p. 11)
- Foto 7.* Ornamentică de mobilier vopsită, opera lui Balázs Pál, vârsnivâcul (proprietatea Muzeului Haáz Rezső) (p. 11)
- Foto 8.* Camera de oaspeți al muzeului local din Lueta. (p. 12)

¹⁹ Bencze Ilona (red.): Almási bútorfestők nyomában. Odorheiu Secuiesc, 2005.

²⁰ Kardalus op. cit. pp. 72.